

# DRUŠTVENE NOVICE

UDK 39 (497.12) (061.3)

## POSVETOVANJE IN REDNA LETNA SKUPŠČINA SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA V MARI- BORU

Objavljamo povzetke referatov na posvetovanju Slo-  
venskega entološkega društva o „Predmetu etnologije,  
varstvu etnoloških spomenikov in etnološkem delu v  
muzeju“. Posvetovanje je bilo 24. in 25. junija v  
Mariboru, združeno z redno letno skupščino društva.

We publish below abstract reports from the conference  
of the Slovenian Ethnological Society about „The object  
of ethnology, the protection of ethnological monuments  
and ethnological work in museums.“ This conference was  
held from 24th – 25th June in Maribor, together with  
the normal yearly assembly of the above asociety.

### REPORTS:

- Zmago Šmitek, Ljubljana: Individual and group as an  
object of ethnological research
- Olga Supek – Zupan, Zagreb: Theses for ethnological  
methodology
- Milivoj Vodopija, Zagreb: Celebration of the final  
examination as „rite de passage“
- Peter Fister, Ljubljana: Ethnological research in inter-  
disciplinary work in connection with the protection of  
ethnological monuments
- Vlasta Koren, Murska Sobota: Protection of wine  
cellars in the region of „Ujrtamas“ in the hills around  
Lendava
- Anka Novak, Kranj: Changing of valuation of ethno-  
logical objects
- Marija Makarovič, Ljubljana: Observation with partici-  
pation (as one of the methods of ethnological field  
research)
- Naško Križnar, Nova Gorica: Ethnological film

### Zmago Šmitek, Ljubljana: POSAMEZNIK IN SKUPINA KOT PREDMET ETNOLOŠKEGA PREUČEVANJA

Vprašanje medsebojnega odnosa posameznika in družbene  
skupine je eno od ključnih vprašanj etnologije, pa tudi drugih  
družboslovnih znanosti (sociologije, psihologije, zgodovine, filo-  
zofije...). Etnologi se danes strinjamo z mnenjem večine  
strokovnjakov, da moramo skupine prebivalstva obravnavati ne  
zgolj kot seštevke posameznih pripadnikov, temveč kot povsem  
novo kakovost. Kljub temu je jasno, da do poznavanja take  
skupine lahko pridemo le preko spoznavanja posameznikov in  
njihovih medsebojnih odnosov, kot je tudi res, da je nemogoče  
opredeliti posameznika ne da bi ga postavili v družbeni kontekst.  
Kljub kvalitativnim in kvantitativnim razlikam je torej treba  
posameznika in družbeno skupino gledati v medsebojni povezavi,  
kjer „celota determinira dele prav tako kakor deli determinirajo  
celoto“.

Omenjene teoretične ugotovitve imajo velik pomen tudi za  
našo etnološko prakso. V nasprotju z načinom dela v preteklosti,  
ki je pogosto dajalo rezultate dvomljive vrednosti, se danes kaže  
potreba po globalnih raziskavah, ki bi zajele celotno obravnavano  
populacijo, obenem pa upoštevale tudi družbeno vlogo vsakega  
posameznika. Etnologi bi zato morali pri vseh pomembnejših  
raziskavah posebno še pri raziskavah topografskega značaja:

1. s statističnimi metodami ugotoviti dejansko strukturo  
prebivalstva na preučevanem območju,
  2. raziskati vlogo in pomen vseh obstoječih skupin prebival-  
stva,
  3. napraviti poglobljene analize posameznikov kot pripad-  
nikov posameznih skupin. Pri tem bi skušali ugotoviti predvsem,  
kako posamezniki ocenjujejo svoje kulturno okolje in kako je od  
teh subjektivnih ocen odvisno njihovo obnašanje.
- Tako se bomo v veliki meri lahko izognili dosedanjemu  
površnemu sklepanju z nekaj (bolj ali manj slučajno izbranih)  
posameznikov na celotno skupino, po drugi strani pa tudi  
zanemarjanju vloge posameznika v družbi. Raziskovanje kulturnih  
pojavnosti v vseh treh razsežnostih (celotna populacija – skupine –  
posamezniki) bo z upoštevanjem zgodovinskega razvoja in drugih  
pomembnih dejavnikov nedvomno pripeljalo do novih spoznanj  
in sklepov.

### Olga Supek–Zupan, Zagreb: TEZE ZA ETNOLOŠKU METODOLOGIJU

Osnovno načelo teza je da se etnološka znanstvena disciplina  
mora zasnovati na slijedečem KONTINUUMU: od najopćenitijih  
filozofijskih postulata (koje dijeli sa ostalim društvenim naukama  
pa čak i sa nekim prirodnim), preko širih teorijskih koncepcija i  
usmjerenja, do sasvim konkretnih istraživačkih strategija i  
istraživačke prakse, tj. „terena“. Ne mora, jasno, rad svakog  
znanstvenika objedinjavati u sebi sve stupnjeve ovog kontinuuma,  
ali ako on ne postoji na kompletnom znanstvenom području,  
onda to i nije znanost. Ovaj članak (koji je u stvari zamišljen kao  
jedan prilog diskusiji) komponiran je u skladu sa tim konti-  
nuumom.

U prvom dijelu govori se o teorijskim pretpostavkama za  
marksističku etnologiju, marksističkom shvaćanju čovjeka, kul-  
ture i uloge tradicije, te o marksističkom shvaćanju nauke (odnos  
nauke i filozofije, istraživanja i teorije, problem vrijednosnih  
sudova, itd.). Drugi dio ukazuje na specifične probleme etnološke  
znanosti, osobito one koji su aktuelni za nas. Ovdje se pokušava  
odrediti njen odnos prema društvenoj stvarnosti, njen opći  
predmet istraživanja i u vezi s time razgraničenje znanstvenog  
područja etnologije i sociologije. Također se daje primjer izrade  
strategijskog plana istraživanja na jednom posebnom području  
etnologije: proučavanju svakodnevnice kulture grada. Pothvati te  
vrste donose i posebne metode probleme, kao n pr. repre-  
zentativnost sakupljene građe, kulturna heterogenost, interdisci-  
plinarna suradnja, odnos kolektivnog i individualnog rada, etički  
problemi vezani uz urbano planiranje, objavljivanje građe, i sl.

Konačno, u posljednjem dijelu opisan je konkretan primjer  
etnološkog proučavanja grada Detroita (Sjedinjene Američke  
Države). Ukazuje se na to da istraživačka praksa, ili kako mi to  
uvijek kažemo, teren, povratno djeluje na teorijski koncept i plan  
istraživanja, da ga mijenja i daje mu novi smisao. Dakle, teorija i  
praksa nisu samo krajnji polovi jednog jednosmjernog kon-  
tinuuma – oni su i dijalektičkom odnosu. Autorica je u ovom  
tromjesečnom projektu u ljetu 1975. godine učestvovala kao  
postdiplomski student na University of Michigan, SAD.

### Peter Fister, Ljubljana: ETNOLOŠKO RAZ- ISKOVALNO DELO V INTERDISCIPLINARNI NA- LOGI VAROVANJA ETNOLOŠKIH SPOMENIKOV

Najobsežnejša, najzahtevnejša in obenem najbolj vidna skupina  
entoloških spomenikov je tista, ki oblikuje tako imenovano  
kulturno krajino. Ohranjanje njene celovitosti pa ni le  
ohranjevanje njenega likovnega (tvarnega) inventarja od naselij in  
drugih arhitekturnih detajlov do kultvirane narave (polja,  
travniki, sadovnjaki...) ampak tudi njene vsebine. Prav ta del, ki  
ga tvori človek in način njegovega življenja, ustvarja osnovne  
pogoje za obstoj ali uničenje neke spomeniške kvalitete.  
Etnološke raziskave, ki „pomagajo razkrivati podobo načina  
življenja, njegovo spreminjanje in razloge za te spremembe“, so

zato nujen sestavni del izhodišč, ki omogočajo izpolniti družbeno pomembno nalogo — varovanje kulturnih spomenikov, v tem primeru etnoloških.

Ker je konservatorska teorija v primerjavi z raziskovalnimi ali muzeološkimi izhodišči precej mlajša in ker prav v zadnjih desetletjih nastajajo v njej bistvene spremembe, je raziskovalcem drugih (sorodnih) usmeritev mnogokrat še nejasno, kakšna naj bi bila njihova vloga ali prispevek pri tej nalogi. Ob nekaterih rešenih ali odprtih problemih (Kurnikova hiša kot posamezna arhitektura, Breginj kot ruralno naselje in Tržič kot mestna aglomeracija) skuša referat odgovoriti na vprašanje, koliko lahko entolog s svojimi raziskavami neposredno sodeluje ali pa so take raziskave celo nujne za reševanje problematike pri ohranjanju nepremičnih etnoloških kulturnih spomenikov in s tem kulturne krajine.

### Vlasta Koren, Murska Sobota: ZAŠČITA VINSKIH KLETI V PREDELU „ŪJTAMAS“ V LENDAJSKIH GORICAH

Lendavske gorice so območje z izrazito vinogradniškimi značilnostmi in zaradi več izjemno dobro ohranjenih primerkov ljudske arhitekture, so spomeniško območje I. kategorije, zato velja zanje ustrezen režim I. stopnje varovanja. Na predelu „Ūjtamas“ v Lendavskih goricah se je ohranila skupina kleti, ki so potrebne spomeniško varstvene zaščite. Zato je potrebno obravnavati naslednja vprašanja:

1. Kleti ne izgubljajo svojega gospodarskega pomena! Ali naj se ohranijo v svoji funkciji spomeniško zaščitene?
2. Ali bi kazalo ohraniti cel kompleks enajstih kleti, ki delujejo zelo učinkovito?
3. Ali bi v bližini dvcoceličnih in troceličnih kleti kazalo postaviti še enocelične kleti, ki so služile le za hranjenje orodja v goricah in vendar so značilne za Lendavske gorice?! Ali bi postavili tudi blatnjajo, kajti tudi te so gradili tod?
4. Ali bi kazalo izpopolniti notranjost kleti z inventarjem?
5. In seveda, kje zaprositi za večja sredstva za zaščito etnoloških spomenikov?

### Anka Novak, Kranj: SPREMINJANJE VREDNOTENJA ETNOLOŠKIH PREDMETOV

Ob občutnih premikih, ki jih v zadnjem obdobju doživlja naša etnološka teorija, se zdi prav, da se soočimo z nekaterimi značilnostmi dela v naši etnološki praksi v muzejih.

Zbiranje tvarnih dokazov ljudske kulture in načina življenja je prva dolžnost etnologa — muzealca. Sledijo ji skrb za konservacijo predmetov, njih dokumentacija in obdelava in nazadnje predstavitve predmetov. Vse našete prvine so spremenljivke, ki so pogojene z razvojem etnološke in muzeološke teorije, z delovnimi koncepti posameznikov pa tudi z objektivnimi možnostmi, ki jih ima etnolog na svojem delovnem mestu.

Najosnovnejši motivi zbiranja etnoloških predmetov so: reševanje predmetov pred uničenjem, vsebinsko dopolnjevanje zbirk glede na posamezna pokrajinska, krajevna in kulturna območja. Višja stopnja zbiralnega dela je v zvezi s sistematičnimi, študijsko zasnovanimi raziskovalnimi akcijami etnologa. Pričevalnost predmeta dobi polno vrednost šele v kontekstu s siceršnjimi spoznanji o kulturi in načinu življenja obravnavanega okolja. Ob takem delu se etnologovo zanimanje za predmet poglobi, dobi novo vsebino že ob prvem stiku z njim pa tudi kasneje pri njegovi obdelavi in prezentaciji.

Naše zbirke so izraz starejših pojmovanj predmeta etnologije. Po svoji vsebini ne presegajo okvira kmečke kulture, prizadevanje po zbiranju dokazov o večplastnosti nosilcev ljudske kulture v vaškem okolju je komaj prisotno. Manjkajo tudi dokazi o kulturi in načinu življenja družbenih skupin v neruralnem okolju; napredek moremo pričakovati šele v okviru študijskih raziskav posameznih družbenih skupin, ki bodo bolj kot to zmore teorija — vzbudile zanimanje tudi za predmete.

Konservacija in primerna namestitve predmetov je pogoj za njihovo ohranitev. V tem pogledu je stanje po naših muzejih nehalno vredno. Naši depoji dajejo vtis, da smo na terenu zbirali predmete — vzorce brez prave vrednosti. Tudi dokumentacija zaostaja za stopnjo vrednotenja, ki je že dosežena v okviru študijske obravnave in prezentacije predmetov.

Muzejska oblika predstavitve predmetov so razstave. Pri tem je

napredek. Poleg starejših — funkcionalne, pokrajinske ali krajevne opredelitive uveljavitev tudi časovne opredelitive. Sociološka determinanta se je doslej uveljavila v enem samem primeru (razstava: Slovenska kmečka noša od konca 19. stoletja do danes). Popolnejšo vsebinsko prezentacijo predmeta, njegovega mesta, funkcije in njegovega pomena v kulturi in načinu življenja v obravnavani sredini je moč doseči le s študijsko pripravljenimi razstavami, ki bi jih morali vselej spremljati vodniki.

### Marija MAKAROVIC, Ljubljana: OPAZOVANJE Z UDELEŽBO (KOT ENA OD METOD ETNOLOŠKEGA RAZISKOVANJA NA TERENU)

Z referatom nameravam po krajši oceni doslej najsplošnejše uporabljanih raziskovalnih metod predvsem opozoriti na to, da bi bilo potrebno tudi pri naših etnoloških raziskovanjih končno začeti z metodo, ki jo v literaturi na splošno poimenujejo „samostojno, neposredno opazovanje z udeležbo, klinična metoda, stacionarno delo in monotest metoda“. Skratka na metodo, ki je drugod po svetu že več let uporabljajo pisci pomembnih etnoloških in socioloških del — pri nas pa zaenkrat še najintenzivnejše sociolog dr. Matija Golob in vsaj delno tudi podpisana.

Zbiralci najrazličnejšega entološkega gradiva in istočasno največkrat tudi raziskovalci se poslužujejo različnih metod za pridobivanje podatkov na terenu, med katerimi so najpogostnejši intervju in anketiranje, v posameznih primerih pa tudi pošiljanje vprašalnic po pošti različnim naslovljencem.

Nedvomno sta razgovor in anketiranje za zbiranje faktografskih podatkov in ugotavljanja načina življenja preteklih obdobij ob izrabi obstoječih pisanih in drugih virov, edini najprimernejši metodi dela na terenu. Obe tehniki — vsekakor ju moramo pritegniti tudi pri stacionarnem delu — pa sta, če ju uporabljamo za ugotavljanje dejanskega, današnjega načina življenja, v marsičem pomanjkljivi in sploh nevzdržni.

Še tako nadroben razgovor in anketiranje nam ne moreta predočiti dejanskega stanja, utrip vsakdanjega življenja v določeni družbeni skupnosti, pa naj gre za raziskovanje celotne, monografske etnološke podobe ali pa za raziskovanje posamičnih etnoloških pojavov.

Vsekakor terja stacionarna delovna udeležba večjih psihičnih in fizičnih naporov, tudi bivanje med ljudmi, ko se je treba prilagajati ustreznemu delovnemu ritmu in sploh življenjskemu ritmu naselja, ne govori komfortu in prid. Vendar nam prav neposredni stiki s prebivalci dajejo vrsto resničnih, dejanskih podatkov, do katerih se samo z razgovorom in anketiranjem ne bi nikdar dokopali. Skratka: intervju in anketa dajeja vsebinski okvir, opazovanje z udeležbo pa tudi vsebinsko globino.

### Naško Križnar, Nova Gorica: POT DO ETNOLOŠKEGA FILMA

Referat ima dva dela: informacijski (1.) in agitacijski (2.)

Film kot dokumentacijsko sredstvo in pedagoški pripomoček se ni udomačen v slovenskih muzejih in v njihovih etnoloških oddelkih. Zato ima prvi del referata značaj poročila o splošnem stanju etnol. filma v slovenskih etnoloških institucijah.

V razdobju od leta 1945 do danes so film kot dokumentacijsko sredstvo uporabljali v raznih oblikah etnologi na ISN pri SAZU, zlasti Sekcija za ljudske šege in igre ter GNS (bivši GNI), v zadnjem času (od leta 1970 dalje) tudi PZE za etnologijo na FF (bivši Oddelek za etnologijo). Od muzejev edino Goriški muzej iz Nove Gorice (od leta 1972) skrbi za razmeroma redno filmsko dokumentacijo svojih etnoloških akcij oz. posameznih poglavij ljudske kulture. Omenjena filmska proizvodnja etnoloških filmov v Sloveniji kaže, da igra filmska kamera v rokah etnologa dve vlogi. Lahko je razširjen znanstvenikov spomin (dokumentacija) ali pa omogoča sporočanje in popularizacijo znanstvenih dognanj (komunikacijsko sredstvo).

2.

Kaj nas uči omenjeni pregled?

Predvsem to, da se lahko slovenski etnologi kljub skromni tovrstni filmski proizvodnji opremo pri nadaljnjem načrtovanju razvoja znanstvenega etnološkega filma na že izoblikovane (da ne rečem tradicionalne) modele etnološkega filma, ki so plod

nenančrtne, vendar zagnane in požrtvovalne dejavnosti posameznikov v nekaterih etnol. institucijah.

Hkrati pa moramo na preteklo obdobje gledati kot na prvi korak in v naslednjem bodobju omogočiti razvoj etnološkega filma na dveh ravneh: a) na vsebinski (Kaj nam pomeni „etnološki film“?), b) na tehnični (Katere so najodobnejše oz. najučinkovitejše tehnične rešitve?). Obe ravni moramo slovenski etnologi organizacijsko povezati.

Referat bo končala demonstracija 8mm zvočne filmske tehnike.

UDK 392 (084.1)

## OBITELJSKI ALBUM

Suvremena etnologija, posebno u nekim područjima istraživanja, bez fotografskog aparata upravo je nezamisliva. I dok setematski spektar baš kao i znanstvena vrijednost etnološke fotodokumentacije gotovo danomice proširuje i upotpunjuje, jedan aspekt fotografije, itekako relevantan za etnologiju gotovo je sasvim ignoriran. Jednostavno rečeno, to je fotografija koju etnolog nalazi na terenu već gotovu, kao dio likovnog folklor, fotografija koja, premda u tehničkom smislu uvoz izvana, sadržajno i funkcionalno zapravo nastaje „in situ“ kao izraz određenih motivacija i potreba ljudi, podjednako u ruralnoj ako i u urbanoj sredini. U širokim kulturno-historijskim mjerilima ona je, dakako, mlada (u našim krajevima, a tako je više-manje i širom Evrope možemo je pratiti od kraja XIX st.), no istovremeno i dovoljno stara da se mogla formirati izrazito tradicionalno, u nekim vidovima čak konzervativno — i u sadržajnom i u stilskom pogledu. Ova osobina daje joj punu legitimnost kao predmetu etnološkog proučavanja.<sup>1)</sup>

Polazimo, dakle, od tvrdnje da ona kategorija fotografije koja se obično naziva obiteljskom, za razliku od znanstvene, umjetničke ili dokumentarne, i to bez obzira da li ju izrađuje naručeni profesionalni fotograf ili „amater“ i bez obzira na sredinu u kojoj je nalazimo krije u sebi saznanja koja mogu baciti svjetlo na razumijevanje ljudskog ponašanja i u širim okvirima. S obzirom na svoju neospornu faktografsku egzaktnost, a i neke druge osobine koje će biti spomenute kasnije fotografija je rijetko prikladan predmet za gotovo sve vrste pristupa koji postoje u etnologiji, a to su, široko uzevši, strukturalni, funkcionalni i historijski. Ovom prilikom nećemo se upuštati ni u kakvu konkretnu studiju, niti u razradu bilo kojeg pojedinog pristupa, nego ćemo pokušati ukazati na opseg, prirodu i slojevitost problematike koja proizlazi iz razmatranog fenomena. (Pod terminom fotografija u daljnjem tekstu podrazumijeva se isključivo obiteljska fotografija u gore naznačenom smislu)

Počnimo od definiranja prirode same fotografije, njenih specifičnih karakteristika i odnosa prema pojavama stvarnosti. Kao prvo — fotografija je analogon vizuelne stvarnosti. Kao drugo — ona je bezvremenska što je teoretski istoznačno sa statičnošću tvoreći time medij vizuelne komunikacije koji je izvan domene „primarne“ stvarnosti i njenih parametara (vrijeme, gibanje, itd.). Treća — ona je dvodimenzionalna, što također predstavlja otklon od „prirodne“ percepcije svijeta. U okviru spomenutih parametara fotografija može prikazivati bilo

koji fragment vizuelne stvarnosti. Važno je imati na umu ovu potencijalnu univerzalnost jer u odnosu na nju upada u oči upravo dogmatski strogo određen opseg realiziranih sadržaja. Već sam provizorni termin kojeg smo nadjenuli ovoj kategoriji fotografije govori o granicama tog opsega — obitelj. Drugim riječima, od čitavog svijeta oko sebe čovjek (preciznije, prosječni evropljanin) gotovo beziznimno jedinim predmetom vrijednim ovjekovječenja smatra — sebe, odn. svoju obitelj, a nakon toga — svoj materijalni posjed. No, idemo dalje. U okviru ove, primarne selekcije postoji i daljnja i to u pogledu sadržaja, prilike povodom koje se fotografira, kompozicije i stila. Premda tu postoje, naročito u pogledu stila, znatne razlike — vremenske (moda), prostorne i socijalne, osnovni kriteriji selekcije su upravo univerzalni. Uz individualne portrete fotografski se obavezno ovjekovječuju obredi prijelaza (rites-de-passage) kao npr. krstitke, firma, proslava mature, svadba, smrt (u gradu je ovo uglavnom izostavljeno zbog pritiska tabua smrti) rođendani, fašnik, itd. Postoje i drugi momenti u životu kod kojih se fotografiranje smatra obaveznim, npr. hodočašće ili turističko putovanje, ali i njih jedna bitna osobina povezuje s obredima prijelaza, a to je — izvanrednost, nesvakodnevnost. Običan, svakodnevan život i ljudi onakvi kakvi jesu za fotografiju ne psotoje. Čak i portret nije slika čovjeka u njegovoj tjelesnoj i duševnoj zbilji, nego u njegovom idealnom liku. Taj lik tvori kao prvo poza — bilo ukočena i dostojanstvena, bilo vesela, ovisno o prilici. Nadalje, svečana ili posebno fina odjeća. Od tehničkih postupaka ovamo spadaju retuširanje koje ima za cilj uklanjanje bora, te eventualno koloriranje. Važna je i pozadina — često idilična, orijentalna (predodžbe o bogatstvu Orjenta, paradeisos?), kao i dekorativni detalji — barokni ili bukolički. Ovo je bio instrumentarij estetske iluzije. Etička iluzija postiže se prvenstveno kompozicijom: muž, ako je stvarno i niži od žene ili jednake visine kompozicijski je uvijek viši; vojnik, premda u pješadiji nekoć se slikao na konju. Svi momenti, a moglo bi ih se navesti još sijaset navode na upravo paradoksalan zaključak, a to je da fotografija ne predstavlja zrcalnu sliku svijeta stvarnosti nego svijeta ideala. Fotografski korpus sakupljen u vidu albuma i strukturiran kao obiteljski curriculum vitae odražava više zamišljeni nego ostvareni red, podsjećajući na nekadašnje popularne prikaze životnih dobi.<sup>2)</sup> Kompozicija fotografije, odn. ako se radi o grupi, raspored pojedinih osoba, nipošto nije stvar slučajnosti ili arbitranosti. Sa semiotičkog stanovišta gledano, prostorni raspored osoba na fotografiji je „jezik“ koji govori o njihovim međusobnim odnosima na nivou socijalne strukture. Ovo se naročito dobro može promatrati na svadbenim fotografijama. Sve one, bez obzira na konkretne razlike prvenstveno predstavljaju deklaraciju o spajanju dvaju obitelji putem veze dvaju njihovih predstavnika. Raspored na fotografiji, baš kao i raspored za svadbenim stolom strukturiran je hijerarhijski i to centripetalno, prema mladencima. Nasmješeni izraz lica koji predstavlja dio poze svadbene fotografije govori prvenstveno o kulturnim vrednotama vezanim uz brak i ženidbu a ne o stvarnom raspoloženju.

Dosad smo promatrali fotografiju u njenom semiotičkom vidu — kao poruku o nečem što se događa, odn. shvatimo li je kao poruku čiji su pošiljaoc i primaoc udaljeni u vremenu, o nečem što se dogodilo. Fotografija, međutim, naročito svadbena, ali i kod drugih obreda prijelaza ima i svoj ritualni aspekt, u daljoj asocijaciji čak